

SIGNA

2017

6

Revue éditée par le Comité
pour la diffusion de la recherche
en archéologie gallo-romaine

Tijdschrift uitgegeven door het Comité
voor de verspreiding van het onderzoek
in de Gallo-Romeinse archeologie

De Romeinse bewoning op de site Ruien - *Rosalinde* (gem. Kluisbergen, Oost-Vlaanderen): evolutie vanaf de late ijzertijd tot het midden van de 3de eeuw

Arne VERBRUGGE, Hans VANDENDRIESSCHE, Ruben PEDE, Wim DE CLERCQ, Mathieu BOUDIN & Bart CHERRETTÉ

Inleiding

De site Ruien - *Rosalinde* is gelegen op ca. 350 m van de huidige Scheldebedding, op de rand van de alluviale vallei aan de voet van de Kluisberg. Naar aanleiding van de realisatie van een woonverkaveling voerde de archeologische dienst van SOLVA er een vlakdekkend archeologisch onderzoek (2,8 ha) uit. De opgravingen concentreerden zich in drie zones (fig. 1) : langsheen de Nieuwstraat (zone I), de Kapellestraat (zone II) en op de terreinen achter de kerk van Ruien, langsheen de Hazestraat (zone III). De opgraving bracht naast een Romeinse site talrijke sporen en vondsten uit andere periodes aan het licht. Te vermelden is een afgedekte kampplaats van jagers-verzamelaars uit het finaal-Paleolithicum (zone II) en daarnaast nog een kleine 700-tal artefacten uit hoofdzakelijk het Neolithicum (zone I-II-III). Bewoningssporen uit de vroege en late ijzertijd (zone II-III) en de vroege middeleeuwen (zone I) zijn eveneens in kaart gebracht.

Dit artikel zoomt in op de bewoning vanaf de late ijzertijd tot in de vroege 3de eeuw na Chr., te situeren op zone III. Hierbij kon op basis van het vondstmateriaal, koolstofdateringen en de inplanting en stratigrafie van de grondsporen, een opdeling van vier grote fasen worden opgesteld, waarbinnen veranderingen te duiden zijn op vlak van huisbouwtradities, landgebruik en -indeling en landschapsevolutie.

Late ijzertijd – vroeg-Romeinse periode (ca. 200 BC - 40 AD) (fig. 2, fase 1)

Tot de voornaamste structuren van de oudste fase behoren de resten van een groot grachtensysteem of *enclosure*, waarbinnen drie erven zijn gelegen (fig. 2). Het grachtensysteem is onderdeel van een wijd gecultiveerd landschap, dat tot buiten de grenzen van de opgraving reikt.

Enclosure (ca. 200 BC - 40 AD)

De *enclosure* is herkenbaar aan de dubbele gebogen greppels die het terrein doorkruisen. Op de greppels takken verschillende andere greppels en grachten aan. Het vondstenensemble uit deze greppels grachten bestaat voornamelijk uit handgevoemd aardewerk, versierd door middel van stokinrukken, V-vormige indrukken, fijne kampstrepen, groeven en patronen door middel van gladdingslijntjes en schuine spatelindrukken. Daarnaast komen enkele typische Romeinse scherven voor, zoals een groot fragment van een *terra nigra*-bord in *Champagnewaar*¹ gevonden in de bovenste vulling van de gracht, een *terra nigra*-kom² en enkele fragmenten *terra rubra* en *commune fine sombre* met rolstempelversiering. Deze scherven dateren de demping van de *enclosure*.

Op één plaats binnen de grachtvulling van de *enclosure* is een depositie van een handgevoemde pot met indrukken op de hals aangetroffen, in associatie met een houtskoolrijke lens, een gegeven dat op de site op diverse plaatsen is vastgesteld (zie verder).

De oorsprong van de *enclosure* valt te situeren in de late ijzertijd, enerzijds door het grote aantal handgevoemd aardewerk in ijzertijdtraditie in de dempingspakketten, anderzijds doordat de *enclosure* oversneden wordt door een vroeg-Romeinse weg die ten vroegste omstreeks 40 AD wordt gedateerd (zie verder).

Erf 1 (190 BC - 50 BC)

Binnen de contouren van de *enclosure* ligt in de noordelijke sector een klein trapeziumvormig woonerf, waarvan de erfgrachten aansluiten op de *enclosure*. De sporen omvatten één woonhuis, enkele (vermoedelijke) silo's en een grote extractiekuil. Allen behoren ze tot één bewoningsfase.

Het erf meet 50 m bij 33 tot 38 m en wordt in twee verdeeld door een interne greppel. Dergelijke

1 DERU 1996, p. 30 (type A.1.2) en VERMEULEN 1992, p. 98. Gedateerd vanaf de Augusteïsche periode tot ca. 70 AD.

2 DERU 1996, p. 70 (type B7). Gedateerd tussen ca. 30-60 AD.

erven zijn gekend in Noord-Frankrijk (regio ten noorden van de Loire)³. De gebouwen bevinden er zich meestal in de hoeken van het erf, wat ook te Ruin het geval is. De ingang van erf 1 is gelegen aan de noordwestelijk hoek. Op het uiteinde van de erfgracht ter hoogte van de ingang, is een pot aangetroffen die vermoedelijk als een intentionele depositie gezien moet worden. Het betreft een handgevormde pot met schuine spatelindrukken en een gootje op de schouder.

In de erfgracht is relatief weinig materiaal aangetroffen. Het gaat voornamelijk om handgevormd aardewerk, maar ook enkele typisch Romeinse scherven (*dolia*, reducerend gedraaid aardewerk), die de dempingsfase weerspiegelen. Voorts behoren ook vrij veel scherven tot de categorie van technisch aardewerk waarvan de randfragmenten typisch zijn voor zoutcontainers uit de laatste fase van de *La Tène*-periode.⁴

Het woongebouw situeert zich in de noordwestelijke hoek van het zuidelijke deel (fig. 3, gebouw 1). De constructie rustte waarschijnlijk op twee centrale nokpalen. Op basis van de wandpalen kan een oppervlakte van ca. 9 m op 4 m gereconstrueerd worden. Uit het gebouw kwam enkel handgevormd aardewerk, waaronder een handgevormde (versierde) flesvorm, typisch voor de overgangperiode tussen de late ijzertijd en vroeg-Romeinse periode.⁵ Een koolstofdatering bevestigt de datering, namelijk tussen 210 BC-40 BC (93,9%).⁶ Dit gebouw wijkt sterk af van de traditie van de zogenaamde portiekgebouwen, die voor de periode rond 200 BC nog werden vastgesteld in zone II.⁷

Verspreid over het terrein liggen enkele kuilen die mogelijks te interpreteren zijn als silo's. Afwijkend hiervan is een grote langwerpige kuil, parallel gegraven met de oostelijke erfgracht en net *buiten* het erf. De kuil is ca. 4,5 m breed, minstens 26 m lang en wordt geïnterpreteerd als een leemontginningskuil. De maximale diepte bedraagt 1,80 m onder het huidige maaiveld. In de onderste laag zijn kleiige lenzen waargenomen. Behalve enkele Romeinse scherven (oa. kruikwaar, *commune fine sombre*, rand van een imitatie van *terra nigra*-bord bord in gedraaid reducerend gebakken aardewerk) en enkele scherven handgevormde waar, was de vulling van de kuil nagenoeg leeg. Deze vondsten zijn afkomstig

uit de jongere opvullingspakketten van de kuil. Opmerkelijk is de vondst van een schedel van een hond van middelgroot type⁸ op de bodem van de kuil, gedateerd tussen 199 BC-45 BC (95,4%).⁹ Mogelijk is de schedel hier intentioneel gedeponerd. Het begraven en deponeren van (delen van) dieren in *enclosures* rond de bewoning is een fenomeen dat geregeld wordt vastgesteld op Romeinse sites. Voorbeelden zijn gekend in Tongeren¹⁰ en Nederland.¹¹ Ook te Zottegem-*Spelaan* is een rituele depositie van paarden- en runderenbeenderen gevonden in een Romeinse extractiekuil.¹²

Gezien de datering van het gebouw en de hondenschedel nauw aansluiten, kon er een gemiddelde worden berekend, dat ligt tussen 190 BC-50 BC (95,4%)¹³. Het erf situeert zich dan ook hoogstwaarschijnlijk in deze periode.

Verder konden de pollenanalyses op de kleiige lenzen van de leemextractiekuil aantonen dat er graan werd verbouwd in de nabije omgeving. Het onderzoek wijst bovendien ook in de richting van een open (en gecultiveerd) landschap.¹⁴ Dit staat in contrast met de situatie die is vastgesteld voor de late ijzertijd in zone II langs de Kapellestraat waarbij een beeld wordt geschetst van een nederzetting gelegen in een bosrijke omgeving (gedateerd 360 BC-210 BC).

Erf 2 (1-40 AD)

In de zuidelijke sector van de *enclosure* verschijnt een ander woonerf omstreeks het begin van de jaartelling. Mogelijk kan het aansluiten op de *enclosure*, maar het contactpunt is door de hoge graad aan erosie niet meer met zekerheid vast te stellen. Het erf meet ca. 30 m bij 21 m. Vermoedelijk gaat het eveneens om een tweeledig erf, maar is de noordelijke kant weggeërodeerd. Tussen beide delen bevindt zich een *chicane*-achtige doorgang.

In een deel van de erfgracht zijn resten aangetroffen van wat mogelijk een palissade was. De erfgracht zelf bevatte weinig materiaal. Enkele scherven zijn pas te dateren na 50 AD, andere scherven zijn ten vroegste Flavisch. Vermoedelijk weerspiegelt dit aardewerk het moment van opgave. Op dezelfde plaats wordt

3 MALRAIN *et al.* 1996.

4 MARTIN 2016, p. 228.

5 DE CLERCQ 2009, p. 418.

6 RICH-22396 (2104±34BP). Alle koolstofdateringen zijn uitgevoerd door KIK.

7 CHERRETTÉ *et al.* 2012.

8 Determinatie: Nele Vanholme (RAAP Vlaanderen).

9 RICH 23143.1.1. (2099 BP±31).

10 In Tongeren zijn rituele deposities van (delen van) honden gekend, mondelinge mededeling van A. Eryvynck (AOE).

11 GROOT 2009, p. 57.

12 PEDE *et al.* 2014, p. 143.

13 2101±23BP. Het combineren van de dateringen is uitgevoerd door M. Boudin (KIK).

14 VAN DER MEER 2016.

in de Flavische periode een nieuw Romeins gebouw aangelegd, waarbij de greppel waarschijnlijk gedempt wordt (zie verder).

In de noordwestelijke hoek van het zuidelijke deel van dit erf ligt een woongebouw (fig. 3, gebouw 2). De inplanting is gelijkaardig als bij erf 1. Het gebouw is *éénschepig* en meet ca. 7 m op 5 m. In het grondvlak lijkt één paalkuil te ontbreken, namelijk in de zuidwestelijke hoek. De middelste paalkuilen van de beide palenrijen bestaan uit dubbele paalkernen. Het type woongebouw sluit aan bij tradities gekend uit Noord-Frankrijk (vb. vallei van de Aisne).¹⁵

Uit het gebouw komen enkele scherven handgevormd aardewerk, onder andere de rand van de voorraadpot met naar buiten gebogen rand en gootje op de overgang naar de schouder en een groef op de schouder, waarvan gelijkaardige exemplaren uit de overgangperiode late ijzertijd – vroeg-Romeinse periode zijn gekend uit Seclin (Noord-Frankrijk)¹⁶ en te Ronse – Pont West¹⁷. De palencluster te Ruien wordt aan de hand van radiokoolstof gedateerd tussen 1 AD - 170 AD (93.7%).¹⁸

Binnen de contouren van het erf werden nog enkele paalsporen en kuilen aangetroffen, die mogelijk als silo's te interpreteren zijn.

Erf 3 (datering niet bekend)

Op een 70-tal meter ten zuidwesten van Erf 1, ligt mogelijk een derde erf. De interpretatie als “erf” is minder zeker. De vorm is licht trapeziumvormig met afmetingen van 30 tot 38 m in de breedte en 52 tot 55 m in de lengte, waardoor het de afmetingen van het eerste erf benadert. De greppels lopen evenwel nog verder buiten de hoeken van het erf. Tijdens de opgraving kon het erf slechts gedeeltelijk vrijgelegd worden. De vulling van de grachten leverde enkele scherven handgevormd aardewerk op, onder meer met typische schuine spatelindrukken op de hals. Op het kruispunt van de grachten in de zuidwestelijke hoek van het perceel, was een kuil gegraven met een depositie van twee handgevormde potten met spatelindrukken op de hals. De kuil bevatte naast het aardewerk ook een houtskoollees.

Crematiegraven

Binnen de onderzochte zone zijn op verschillende plaatsen crematiegraven aan het licht gekomen. Vier graven kunnen vermoedelijk aan deze fase

gelinkt worden. Het betreft telkens twee clusters van twee graven.

De eerste cluster wordt tussen 170 BC-20 AD (95,4%)¹⁹ gedateerd. De graven liggen ca. 16 m verwijderd van de dubbele gracht van de *enclosure* en op ca. 40 m ten oosten van erf 2. Beide graven zijn verstoord door jongere Romeinse sporen. Ze leverden slechts zeer weinig verbrand bot op (12 gram en 3 gram) en nagenoeg geen aardewerkvondsten. Ze hebben elk een verschillende oriëntatie. Twee andere crematiegraven bevinden zich in de nabijheid van het contactpunt van de *enclosure* en de Romeinse weg (zie verder). De slecht bewaarde graven liggen op een halve meter van elkaar, met dezelfde oriëntatie. Behalve botmateriaal en enkele ijzeren nagels leverden de graven nagenoeg geen vondsten op. Het gecremeerd botmateriaal weegt respectievelijk 155 gram en 35 gram.

Pre-Flavische fase (ca. 40 AD tot 70 AD) (fig. 2, fase 2)

Het grachtensysteem uit de late ijzertijd / vroeg-Romeinse periode en de bijhorende erven worden opgegeven en een nieuwe bewoningskern wordt opgericht, op de hoger gelegen gronden in het landschap. Deze bewoningskern is ingebed in een orthogonaal perceelsysteem met vaste afmetingen. Via een aantal wegtracés is de bewoning met de Schelde verbonden.

Wegen (vanaf 40 AD)

De belangrijkste weg op het terrein staat haaks op het verloop van de Schelde en is ca. 7 m breed. Waarschijnlijk gaat de oudste fase van deze weg terug op een holle weg, zonder afwateringsgreppels. Vervolgens geraakt deze opgevuld en wordt de weg voorzien van afwateringsgreppels. Plaatselijk zijn karrensporen te volgen. Haaks op de weg staan ter hoogte van de nederzetting, twee kleinere wegtracés, eveneens geflankeerd door afwateringsgreppels. De greppels van deze wegen liggen op ca. 4,5 m uit elkaar. De afwateringsgracht van de hoofdweg bleef in gebruik bij de aanleg van één van de aftakkingen, waardoor men genoodzaakt was om een brugstructuur over de gracht op te werpen om de kleinere weg te kunnen bereiken. Enkele koppels paalfunderingen aan beide kanten van de gracht getuigen hiervan. Het aardewerk uit de opvullingspakketten van de greppels wijzen op een datering vanaf ten vroegste rond 40 AD. Opmerkelijk bij de vondsten is een

15 PION *et al.*, 1996 p. 90.

16 TUFFREAU-LIBRE 1996, p. 73 (fig. 2.1). Augusteïsche datering.

17 DE GRAEVE (in voorbereiding).

18 RICH-22395 (1918±34 BP).

19 RICH 23013 (2055±32BP).

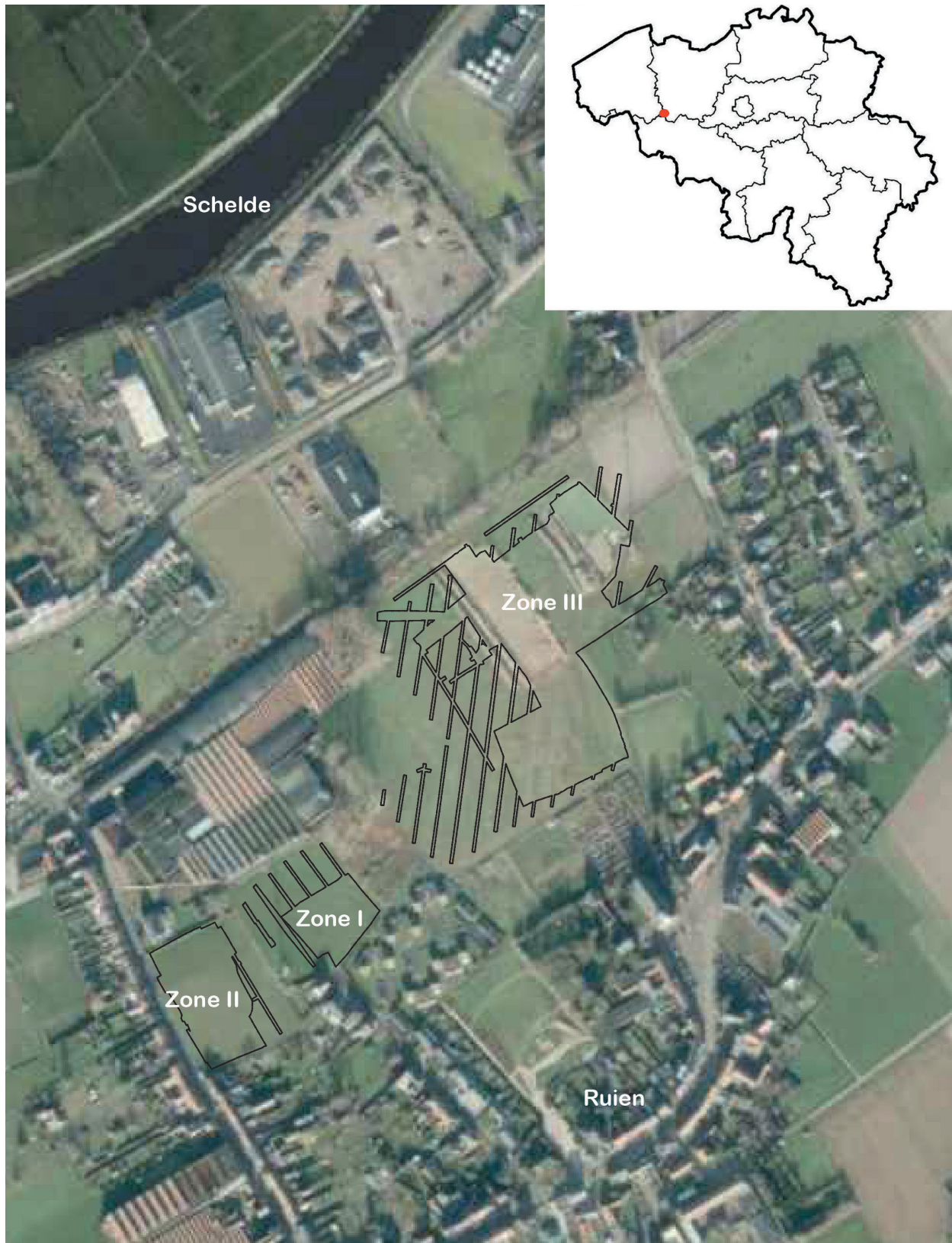

Fig. 1. Situering van de opgraving Ruien – Rosalinde.

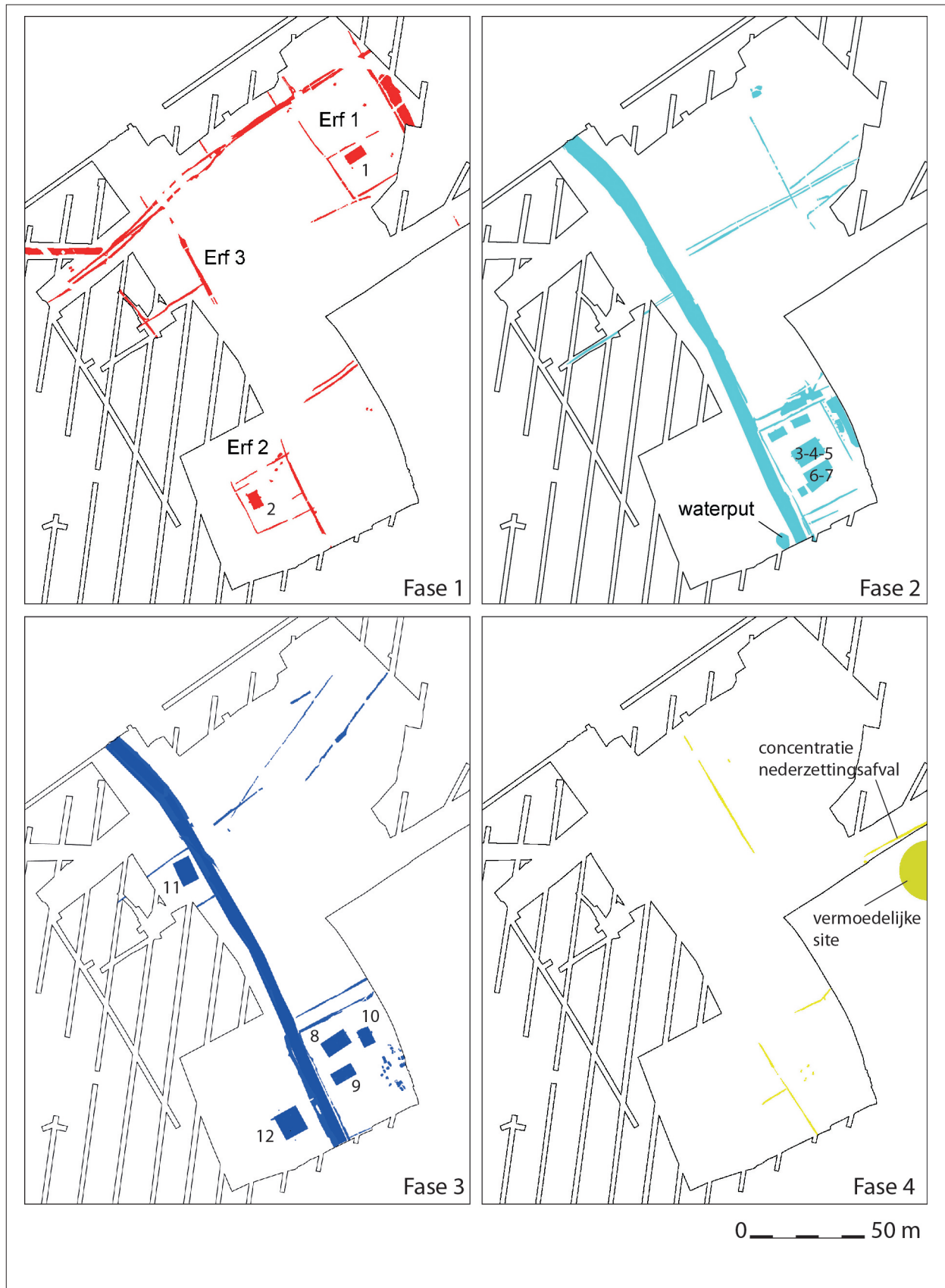

Fig. 2. Fasering van de Romeinse bewoning op zone III.

rand van een gestempelde *dolium*²⁰. Voorts werden maalstenen en een veebel aangetroffen.

Bewoning

Vier greppels bakenen in het zuiden een perceel af van 41,5 x 29,5 m of 140 Romeinse voet op 100 Romeinse voet (*pes monetalis*). Het toepassen van deze gestandaardiseerde Romeinse afmetingen staat in contrast met de eerder organisch tot stand gekomen bewoning uit de vorige fase. Ze getuigen van een breuk in de aanwezige bewoning, ten gevolge van een sterk aanwezige Romeinse invloedsfeer.

Binnen het perceel situeren zich minstens zes gebouwen van het *Alphen-Ekeren-type*. De oudste exemplaren bestaan uit vier zware middenstanders (De Clercq type IA²¹) (fig. 3, gebouw 3-5). Kenmerkend aan alle paalsporen is het revolvertasvormige profiel. In vlak liggen de langwerpige kuilen mooi in elkaars verlengde. De buitenste paalkernen liggen op ca. 12 tot 14 m afstand van elkaar. Bij één van de exemplaren zijn vier bijhorende wandpalen geregistreerd (fig. 3, gebouw 5), die duiden op een breedte van minstens 4 m. Bij één exemplaar zijn twee fasen te zien, namelijk van een gebouw van vier palen naar een gebouw dat op drie palen rust (fig. 3, gebouw 3). Bij bijna alle gebouwen zijn herzettingen of lichte verschuivingen van de nokpalen waar te nemen. Een ¹⁴C-datering op gebouw 3 geeft een resultaat van 2104±32 BP²² (210 BC - 40 BC [95,4%]), maar dateert vermoedelijk te oud door het oud-hout-effect. Deze oudste exemplaren volgen vrij strikt de oriëntatie van het perceel. Twee, vermoedelijk jongere exemplaren liggen meer zuidelijker binnen het perceel en rusten op drie palen (fig. 3, gebouw 6-7). De buitenste nokpalen liggen op 8 tot 9 m afstand van elkaar. Deze gebouwen volgen minder strak de oriëntatie van de percelering, maar hebben onderling wel dezelfde oriëntatie.

De gebouwplattegronden leveren te weinig materiaal op om ze goed te kunnen dateren. Omdat ze duidelijk in relatie staan met de omliggende wegen en percelering die ten vroegste rond 40 AD tot stand komen, wordt eenzelfde datering gegeven aan deze woongebouwen.

Alle huizen bevinden zich in het midden van het perceel en ze lijken hierbij een bepaalde afstand (ca. 7 m) tot de erfgrans te respecteren. Een aantal bijgebouwen bevinden zich wel aan de randen van het perceel, maar ook deze lijken een afstand (ca. 3 m) van

de erfgracht te bewaren. De exacte datering van de bijgebouwtjes is moeilijk te achterhalen. Zo dateert het éénschepige gebouw in de noordwestelijke hoek van het perceel tussen 1 AD – 170 AD (93,8%) of 60 AD – 130 AD (68,2%)²³.

Waterwinning

In dezelfde fase is tegen de Romeinse weg een structuur gegraven die geïnterpreteerd is als waterput.²⁴ De ligging van een waterput tegen een Romeinse weg aan, is een bekend gegeven (zie bijv. Liberchies²⁵ en Aalter²⁶). Het fenomeen wordt vooral herkend bij *vici*, baanposten, herbergen of afspanningen, waar de waterput wellicht eerder een *publieke* functie toegewezen kan worden dan een *private*. Gezien de put in Ruien zich net buiten de woonkern bevindt, is het mogelijk dat het ook hier om een publieke waterput gaat. In tegenstelling tot zandig-Vlaanderen worden waterputten op Romeinse landelijke nederzettingen in de zuidelijke leemstreek zelden aangetroffen, wat de vondst te Ruien op zich interessant maakt.

De opbouw van de waterput wijkt sterk af van de klassieke voorbeelden. Drie fasen of eenheden worden onderscheiden: de initiële uitgraving, een heruitgraving en een poelfase.

De initiële uitgraving

In eerste instantie is een ronde kuil gegraven met een diameter van ca. 4 m groot, tot op 5,5 m onder het huidige maaiveld. Opmerkelijk is dat de put grotendeels is uitgegraven in de kleibodem. Deze kleiafzettingen dazomen op ca. 1,40 m onder de zandleem. De put versmalt naar de bodem toe tot ca. 2 m. De uitgraving lijkt op een aanlegtrechter voor een waterput, alleen is hier geen waterput als dusdanig geplaatst. Er kan verondersteld worden dat de werken gestaakt werden, net omwille van de kleiige ondergrond. De waterdoorlaatbaarheid is hier uiterst laag, waardoor een waterput slechts heel traag gevoed zou worden. De aanwezigheid van grote brokken zandleem op de bodem van de put, en de afwezigheid van stabilisatiehorizonten of inspoelingslagen kunnen erop wijzen dat de uitgraving vrij snel is gedicht. Behalve enkele kleine stukjes hout en houtskool is de vulling steriel. Een fragment houtskool dateert de structuur tussen 50 AD - 230 AD (95,4%)²⁷.

23 RICH 23008 (1915±32BP).

24 MIKKELSEN 2014, p. 47-57.

25 DEMANET & VILVORDER 2016, p. 56.

26 HOORNE *et al.* 2015, p. 172.

27 RICH 22392 (1885+33 BP).

20 PEDE & DESCHIETER 2014.

21 DE CLERCQ 2009, p. 281.

22 RICH 23009.

De heruitgraving

Na het dempen van de initiële put is de grond evenwel vermoedelijk een tijdje ongestoord gelaten. Vervolgens wordt de kuil opnieuw uitgegraven, nu in beperktere vorm (diameter max. ca. 2 m). De put is veel smaller en reikt slechts tot op 3,5 m onder het maaiveld. De kuil is opgevuld met een afwisseling van pakketten van organisch materiaal en homogene groenige lagen. De organische lagen bevatten naast opvallend veel wilgenbladeren, ook twijgjes en takjes, waarvan het niet uit te sluiten is dat ze ooit toebehoord hebben aan een vlechtwerkwaterput. *In situ* zijn echter géén sporen van vlechtwerk waargenomen. Op basis van bodemkundige waarnemingen is vastgesteld dat de put vrij snel gedempt werd, door de afwezigheid van sedimentatie. De aanwezigheid van bepaalde waterorganismen daarentegen, geeft aan dat de put vermoedelijk langer heeft opengelegen (langer dan een jaar), en in die periode dus mogelijk is gebruikt als waterput of regen-opvangbekken.²⁸

In de vulling is géén nederzettingsafval gevonden. Een votiefbekertje, samen met de onderkaak van een kalf²⁹ zijn de enige vondsten uit de put. De constructie en de opgave van waterputten gaat soms gepaard met bepaalde rituelen, al is het symbolische karakter vaak moeilijk aan te tonen.³⁰ De depositie van de beker en de onderkaak hier is wel een duidelijk voorbeeld van een rituele depositie.

De organische laag, in combinatie met een datering op het bot, geeft een datering tussen 60 BC-60 AD (95,4 %) of 45 BC-15 AD (68,2 %) voor deze kuil.³¹

De organische vulling leende zich goed voor pollen- en macrorestenonderzoek.³² Daaruit ontstaat het beeld van een open cultuurlandschap op de leemrug(gen) rond de vindplaats. In de alluviale vlakke van de Schelde is mogelijk sprake van de aanwezigheid van een zachthout ooibos en/of beweide voedselrijk grasland. Op de hogere delen, de leemruggen en de flanken daarvan, bevonden zich akkers waar onder andere wintergraan (emmeren mogelijk spelttarwe) en zomergraan (gerst) werd geteeld. Ook de peulvrucht “duivenboon” en

vermoedelijk het vezelgewas vlas werden verbouwd, waarschijnlijk op meer intensief bemeste percelen. De aanwezigheid van bolderik wijst op een Romeins landbouwsysteem of het gebruik van oorspronkelijk Romeins zaaigoed. In Noord-Frankrijk, Vlaanderen en Nederland is de aanwezigheid van bolderik typisch bij vroeg-Romeinse sites. Het is mogelijk dat de bewoners van de nederzetting fruitbomen zoals appelaars onderhielden, maar dit blijkt niet duidelijk uit het onderzoek. De vrij boomloze omgeving bood kennelijk toch de mogelijkheid om bramen en vlierbessen te verzamelen.

De poelfase

De heruitgraving wordt bovenaan afgedekt door een krachtige depressie met op de bodem een humeuze stabilisatielaag. De opvulling van de poel bevatte weinig nederzettingsafval. Tot de vondsten behoren een rand van een beker, in *commune fine sombre* (imitatie tonvormige *terra rubra*-beker), fragmenten van een *mortarium*, fragmenten kruikwaar (waaronder een driedelig oor in witbakkende klei), fragmenten van een Spaanse amfoor, *dolia*-fragmenten en handgevormd aardewerk (o.a. zoutcontainer). De vondsten dateren de demping of poelfase ten vroegste vanaf 40 AD.

Alle dateringselementen in acht genomen, kan deze waterput, die vermoedelijk slechts zeer kort in gebruik was, gesitueerd worden rond 50-60 AD.

Leemontginning

Ten oosten van het perceel met de Romeinse huisplattegronden is binnen de grenzen van de opgraving, nog de aanzet van een tweede perceel te zien. Ondanks dat dit perceel slechts zeer partieel kon onderzocht worden, zijn er verschillende grote kuilen te herkennen, die te relateren zijn aan de (zand)leemontginning. Een extra palissade of hekken langs de perceelsgracht zorgde voor een dubbele afscheiding van de kuilen met de naburige bewoning. Het opvallendste spoor is een zeer omvangrijke (zand)leemwinningskuil.³³ Een groot deel ervan bevindt zich buiten de opgraving, maar één zijde is wel volledig gedocumenteerd en vertoont een rechte aflijning, met de aanzet tot twee gebogen uiteinden. In het vlak is de kuil max. 27 m lang (incl. gebogen uiteinden), en is er 3,5 m van de breedte te zien. Vermoedelijk gaat het om een langwerpige kuil. De kuil vertoont op het vlak van ligging, oriëntatie, afmetingen en opvulling een sterke verwantschap met de leemwinningskuil bij Erf 1.

28 VAN DER MEER 2016.

29 Determinatie Nele Vanholme (RAAP) en Anton Eryvnyck (AOE).

30 GROOT 2009, p. 62.

31 2013 ± 22BP. Gemiddelde van RICH-22397 en RICH-22500, berekend door M. Boudin (KIK).

32 VAN DER MEER 2016.

33 MIKKELSEN 2014, p. 43-47.

De uitgraving heeft zich aanvankelijk heel geleidelijk aan opgevuld met materiaal dat stelselmatig is ingespoeld van hogerop. Het bovenste opvullingspakket van de kuil heeft de kenmerken van een permanent natte depressie waarin zich een moerasachtige bodem kan ontwikkelen. Hieruit valt af te leiden dat de kuil in een latere fase als poel heeft dienst gedaan. Op basis van de terreinregistratie gaat het om een eerder lokale, éénmalige ontginning, die geen deel uitmaakte van een systematisch ontginningspatroon van bepaalde sedimentlagen. In de opvulling van de kuil duidt de aanwezigheid van zeepwaar, een bord Pompejaans roodgeverfd aardewerk, enkele fragmenten van een *Gauloise*-amfoor en van Noord-Gallische kruikwaar, op een datering ten vroegste vanaf de Flavische periode. Naast het aardewerk zijn ook verschillende fragmenten maalstenen, metalen objecten, glas en bouw materiaal aangetroffen. Bij het bouw materiaal is een fragment van een *tubulus*³⁴ gevonden en een volledige *imbrex*. Deze zijn vondsten waren geassocieerd met de meeste recente Romeinse bewoning op de site (zie verder). Ondanks de datering van het aardewerk vanaf de Flavische periode, die eerder gelinkt dient te worden aan de opvullingsfasen van de kuil, kan de oorsprong van de kuil vermoedelijk al in de pre-Flavische periode gezocht worden. Dit wordt vermoed op basis van de zeer sterke vormelijke gelijkenissen met de extractiekuil bij Erf 1, te dateren in de late ijzertijd tot vroeg-Romeinse periode. Bovendien volgt de kuil nauwgezet de initiële percelering aangelegd in de vroeg-Romeinse periode.

Erfafbakening

Een dubbele gracht die centraal op het terrein loopt, kan geassocieerd worden met de ruimere afbakening van de nieuwe bewoningskern, maar op basis van de vondsten kan geen datering opgesteld worden. De greppels hebben – anders dan bij de late ijzertijdgrachten – een strikt recht verloop. Op basis van stratigrafie wordt de structuur aan deze fase gelinkt, maar op vlak van inplanting kan ze in relatie staan met de jongste bewoningsfase (zie verder). Dit omdat de gracht parallel loopt met een gracht uit deze jongere fase, en er 37,5 m van af ligt, wat overeenkomt met de Romeinse standaardmaat gehanteerd bij het *actus* systeem.

Begraving

Twee crematiegraven bevinden zich ten noorden van deze dubbele greppel. Het is mogelijk dat ze in relatie

staan tot de zuidelijke bewonerskern en aangelegd zijn net buiten de erf grenzen. De graven liggen ca. 35 m uit elkaar en hebben een licht verschillende oriëntatie. Een eerste graf bevatte naast de verbrande resten van een handgevormd bord met een groef op de buitenzijde ook een intacte kleine kruikamfoor en nog 112 gram verbrand bot. Het gaat om één individu, ouder dan 15 jaar en hoogstwaarschijnlijk een volwassene, maar geen laat-volwassene.³⁵ Een tweede graf bevatte slechts enkele sterk verbrande scherven en 67 gram verbrand bot.

Flavische periode (ca. 70 AD - 135 AD)

(fig. 2, fase 3)

De bewoningskern van de voorgaande periode zet zich grotendeels voort in de Flavische periode.

Wegen

De belangrijkste weg die in de pre-Flavische fase werd aangelegd, blijft in gebruik. De afwateringsgreppels van de weg liggen ca. 6 à 7 m uit elkaar. Eén van de pre-Flavische aftakkingen, ter hoogte van de nederzetting, wordt verbreed en wordt daarmee even groot als de hoofdweg. In het vlak vertoont deze weg opvallend veel stenen, afkomstig van de fundering voor de weg.

Bewoning

Het merendeel van de bewoning situeert zich in de zuidelijke sector, op hetzelfde perceel waar eerder enkele huisplattegronden van het *Alphen-Ekeren*-type stonden. Het perceel van de voorgaande fase blijft grotendeels behouden, maar wordt vermoedelijk uitgebreid naar het zuiden toe. Binnen het perceel verschijnen drie nieuwe plattegronden. Twee huizen zijn éénschepig met een kruisvormig verspreide krachtenverdeling (De Clercq type IIB³⁶) (fig. 3, gebouw 8-9). De huizen zijn ca. 11 op 6 m groot en liggen verspreid over het terrein. Het derde gebouw is mogelijk opnieuw een variant van de zogenaamde kruisplattegrond (De Clercq type IIA³⁷) (fig. 3, gebouw 10). Dit minder duidelijke exemplaar vertoont slechts twee zware nokpalen en mogelijk de restant van een wandgreppel. De nokstaanders staan hier op ca. 5 m van elkaar.

Opvallend is dat deze woonhuizen, in tegenstelling tot hun pre-Flavische voorgangers, géén welbepaalde

34 Determinatie T. Clerbaut (UGent).

35 VESELKA 2016.

36 DE CLERCQ 2009, p. 287.

37 DE CLERCQ 2009, p. 286.

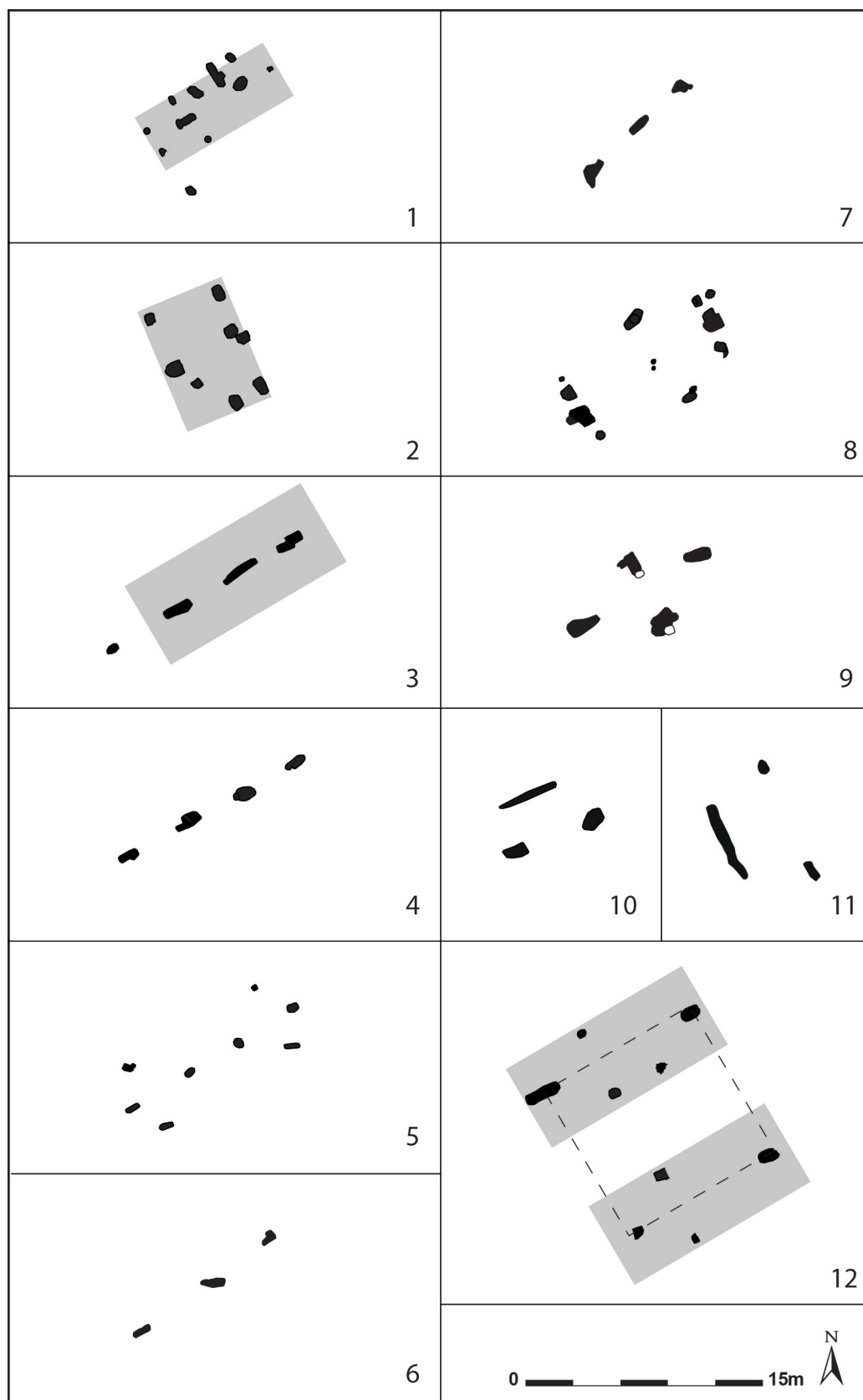

Fig. 3. Overzicht van de (late ijzertijd-) en Romeinse huisplattegronden op zone III.

afstand respecteren tot de perceelsgracht. De huizen volgen wel min of meer de oriëntatie van de percelering. De vulling van de paalsporen van deze gebouwen onderscheidt zich van deze van het *Alphen-Ekeren*-type doordat ze donkerder zijn en vaak een houtskoolrijk pakket bevatten.

Bij één van de kruisplattegronden is een bouwoffer waargenomen (fig. 3, gebouw 8): het betreft een glazen kraal in de zuidwestelijke paal (korte zijde), een miniatuurpotje en een fragment van een vuurbok in de noordelijke (lange) zijde en een slijpsteen in de zuidelijke paal (lange zijde). In het gebouw met twee nokpalen zijn ook enkele fragmenten van een vuurbok gevonden (fig. 3, gebouw 10).

De huisplattegronden leveren over het algemeen vrij weinig materiaal op. Enkele gecombineerde koolstofdateringen situeren één van de kruisplattegronden (gebouw 8) rond 1 AD-90 AD (91.3%) of 45 AD-80 AD (50.4%).³⁸

Ten zuidoosten van de nieuwe gebouwen wordt een zone ingenomen voor de aanleg van verschillende kuilen. Deze verschillen onderling sterk van grootte en vorm. De kuilen leverden nagenoeg geen vondsten op, maar een koolstofdatering dateert ze rond 10 BC-140 AD (95,4%) of 40 AD-130 AD (68,2%)³⁹ waardoor ze hoogstwaarschijnlijk tot de Flavische periode gerekend kunnen worden. De positie van de kuilen toont aan dat het perceel in deze periode naar het zuiden wordt uitgebreid en de kleine landweg uit de vorige fase die zich daar situeerde, in onbruik geraakt.

Hoewel de bewoning zich hoofdzakelijk in de zuidelijke sector situeert, is voor deze fase ook een huisplattegrond waargenomen op de noordelijke sector (fig. 3, gebouw 11). De plattegrond ligt evenwijdig met de Romeinse (hoofd)weg. Het gebouw rust op twee nokstaanders die op een 7-tal meter uit elkaar liggen. Er is mogelijk ook een restant van een wandgreppel herkenbaar. Het gebouw kan geïnterpreteerd worden als een éénschepig gebouw met twee nokstaanders (De Clercq type IIA⁴⁰). Voor dit type zijn nog geen scherpe dateringen beschikbaar, maar het wordt wel gerekend tot een variant van de typische “kruisplattegronden”, die vanaf de Flavische periode voorkomen en tot in de 2de eeuw doorleven. Gezien vondsten ontbreken in dit Ruiense exemplaar,

wordt een voorlopige datering vanaf de Flavische periode voorgesteld.

Aan de westelijke kant van de weg, net buiten de bewoningskern, verschijnt eveneens een nieuw gebouw (fig. 3, gebouw 12). De plattegrond ligt mooi parallel met de noordwest-zuidoost georiënteerde weg, op ca. 5 m van de westelijke afwateringsgreppel. De palenzetting wordt voorlopig beschouwd als de plattegrond van één gebouw, onder meer door de sterk gelijkaardige opvulling van de paalsporen, maar het is niet uit te sluiten dat het in plaats van één plattegrond gaat om twee parallelle plattegronden.

Indien het om één gebouw gaat, wijkt dit af van de vertrouwde huisplattegronden. Het betreft een vierkante plattegrond van 9,5 bij 10,5 m groot met een interne palenzetting van 3,5 bij 6 m groot. Buiten de buitenste palenzetting zijn nog twee paalsporen waargenomen die in relatie staan met de plattegrond en die perfect in het verlengde liggen van de centrale palenzetting. Deze plattegrond wijkt af met de andere huisplattegronden uit die periode, maar lijkt eerder de vorm aan te nemen van gekende religieuze gebouwen, zoals bijvoorbeeld te Aiseau-Présles (Henegouwen)⁴¹ of Empel (NL).⁴² Vondsten die op een sacraal karakter zouden kunnen wijzen, ontbreken hier echter.

Indien het om twee aparte gebouwen zou gaan, kunnen twee exemplaren van plattegronden met kruisvormige palenconfiguratie (De Clercq, type IIC⁴³) worden onderscheiden.

De paalsporen leveren vrij weinig materiaal op. Tot de meest kenmerkende vondsten behoren een fragment van een nagedraaide kom met roetsporen, een groot fragment van de bodem van een Spaanse olijfolieamfoor, een fragment van een maalsteen in rode ijzerzandsteen en een slijpsteen. Het vondstmateriaal suggereert een datering vanaf ten vroegste 40-50 AD. Een koolstofdatering plaatst het gebouw rond 50 AD-220 AD (95.4%) of 60 AD-135 AD (68.2%).⁴⁴

De interpretatie van het gebouw is vooralsnog onduidelijk. De aanwezigheid van een typisch bouwoffer (slijpsteen) dat vaak wordt waargenomen wordt bij woonhuizen, kan een indicatie zijn dat het ook hier om een type woonhuis gaat.

38 Op één van de kruisplattegronden zijn drie dateringen (op houtskool en residu) gecombineerd tot een gemiddelde van 1946±18BP door M. Boudin (KIK).

39 RICH-21613 (1927±30BP).

40 DE CLERCQ 2009, p. 286.

41 PARIDAENS 2013, p. 118.

42 ROYMANS & DERKS 1994.

43 DE CLERCQ 2009, p. 288.

44 RICH-22394 (1897±33BP).

Fase 170-250 AD (fig. 2, fase 4)

Tussen ca. 135 AD en 170 AD lijkt de bewoning te Ruien stil te vallen, wat deels overeen komt met de gekende crisisperiode in de ruime regio rond 166-175 AD.⁴⁵ Het is pas rond 170 AD dat er opnieuw activiteit waargenomen wordt op het terrein. Het betreft in eerste instantie een greppel met vrij veel nederzettingsafval. Ook een postmiddeleeuws wegtracé net naast de gracht bevatte vrij veel Romeins materiaal, dat vermoedelijk verspit materiaal is afkomstig van de gracht of van een nabijgelegen site. Tot het materiaal behoort aardewerk, bot, bouwmetaal, natuursteen en metaalvondsten. Vooral het bouwmetaal springt in het oog door de vondsten van vensterglas, pleisterwerk en fragmenten van *tubuli* en van een vloertegel. Hoewel deze vondsten zeer beperkt zijn in aantal, getuigen ze toch van de aanwezigheid van een mogelijke steenbouw in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied.

Conclusie

Dit artikel zoomt in op de bewoning te Ruien vanaf de late ijzertijd tot in de vroege 3de eeuw na Chr. Hierbij zijn veranderingen geobserveerd op vlak van huisbouwtradities, landgebruik en –indeling en landschapsevolutie.

Op de site Ruien-*Rosalinde* verschijnen rond 180 BC enkele portiekgebouwen met bijhorende erfgrachten en greppels (zone II⁴⁶). Ze luidden het begin in van occupatie op deze terreinen langs de Schelde in de late ijzertijd.

In de loop van de eerste eeuw vóór Chr. treden veranderingen op, wanneer het landschap in zone III opgedeeld wordt door middel van een grachtensysteem of *enclosure*. Ingebed in dit systeem rijzen hier en daar enkele kleine woonerven die vermoedelijk nog doorleven tot in de vroeg-Romeinse periode. Deze eenvoudige erven hebben soms een tweeledige structuur, waarbinnen een (eenschepig) woonhuis en enkele kuilen zijn gelegen. De traditie van de portiekgebouwen uit de voorgaande eeuw lijkt verlaten en ook op landschappelijk vlak worden er veranderingen vastgesteld. Het onderzoek uit zone II toonde aan dat de bewoning uit de late ijzertijd zich in een bosrijke omgeving bevond, terwijl er nu reeds aanwijzingen zijn voor een open landschap. Op verschillende plaatsen verspreid in het landschap ten

slotte, worden objecten aan de grond toevertrouwd met een wellicht symbolische connotatie.

Iets vóór het midden van de 1ste eeuw na Chr. ontstaat op de hoger gelegen gronden een nieuwe bewoning. Deze staat in verbinding met de Schelde door de aanleg van een nieuwe weg. De regelmatigheid van het geheel, zoals de erfgrachten en de hierbij gehanteerde rechtlijnigheid, staat in contrast met de eerder organisch gegroeide erfstructuren uit de late ijzertijd en de vroegste Romeinse periode. Opmerkelijk is dat bepaalde kavels uitgezet zijn op basis van Romeinse lengtematen, wat getuigt van een sterke Romeinse invloedssfeer. De woonhuizen geassocieerd met de nieuwe percelering zijn van het tweeschepige *Alphen-Ekeren*-type. Ze worden ingeplant in het midden van een perceel en respecteren een welbepaalde afstand tot de erfgrans. Er lijkt een evolutie van vierpostige naar driepostige huisplattegronden te zijn.

Bij deze huizen zijn geen waterputten aangetroffen. Op een naburig perceel en vlak tegen de Romeinse weg, werd wel een waterput aangetroffen die uit dezelfde fase stamt. Waterwinning in de Romeinse periode is voor landelijke nederzettingen in de regio slecht gedocumenteerd. Anders dan voor de zandgronden, is het voorkomen van waterputten op landelijke sites op de leemgronden in zuid-Oost-Vlaanderen eerder uitzonderlijk. De vondst van een waterput te Ruien is daarom interessant. De put lijkt een zeer korte levensduur gehad te hebben. In de opvulling is een duidelijk voorbeeld van rituele depositie waargenomen. Op basis van analyses op de organische vulling van de put, kon opgemaakt worden dat de nederzetting zich in een open landschap bevond waarin cultuurgewassen zoals emmertarwe, mogelijk spelttarwe, gerst, (vermoedelijk) vlas en tuinboon verbouwd werden.

De bewoning evolueert verder in de Flavische periode. De woonhuizen worden éenschepig met een kruisvormig verspreide krachtenverdeling of éenschepig met twee nokstaanders. Twee gebouwen bevinden zich buiten de initiële bewoningskern uit de pre-Flavische occupatie. Eén daarvan heeft een eerder atypisch uitzicht, namelijk een vrij groot vierkant gebouw, dat gebouwd wordt op een nabijgelegen perceel. Verschillende gebouwen krijgen bouwoffers mee (o.a. slijpstenen).

Hoewel de meeste vondsten vooral in de 1ste eeuw na Chr. en het begin van de 2de eeuw thuishoren, is er zeker nog bewoning tot in de 2de of begin 3de eeuw. Na schijnbaar een korte onderbreking van enkele decennia, beginnen de bewoners rond 170 AD met de bouw van een nieuwe nederzetting, meer naar het

45 DE CLERCQ 2009, p. 491.

46 CHERRETTÉ *et al.* 2012.

oosten toe, gesitueerd buiten het opgravingssterrein. De bewoners gebruiken een gracht aan de rand van de bewoning om hun nederzetting afval in te storten, die nog net binnen de contouren van de opgraving valt. Hierbij worden aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een gebouw met vloerverwarming, vensters, bepleisterde wanden en een pannendak in de onmiddellijke omgeving.

Bibliografie

CHERRETTÉ B., VERBRUGGE A., DE GRAEVE A. & GUILLAUME V. 2012. Voorlopige resultaten van de opgravingscampagne 2011 te Kluisbergen-Rosalinde: "Portiekgebouwen" uit de late ijzertijd? (prov. Oost-Vlaanderen, België), *Lunula Archaeologia protohistorica*, XX, p. 201-204.

DE CLERCQ W. 2009. *Lokale gemeenschappen in het Imperium Romanum. Transformaties in de rurale bewoningsstructuur en de materiële cultuur in de landschappen van het noordelijk deel van de civitas Menapiorum (Provincie Gallia-Belgica, ca. 100 v. Chr. – 400 n. Chr.)*, proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Archeologie, Gent.

DE GRAEVE A. *et al.* (in voorbereiding). *Archeologisch onderzoek te Ronse Pont – West*, Archeologierapport SOLVA, Erembodegem.

DEMANET J.-Cl. & VILVORDER F. 2016. Structuration et évolution des espaces privés dans le vicus de Liberchies, *Signa*, 5, p. 53-57.

DERU X. 1996. *La céramique Belge dans le Nord de la Gaule. Caractérisation, Chronologie, Phénomènes Culturels et Économiques*, Louvain-La-Neuve.

GROOT M. 2009. Searching for patterns among special animal deposits in the Dutch river area during the Roman period, *Journal of Archaeology in the Low Countries*, vol. 2, p. 49-81.

HOORNE J., SCHYNKEL E., LAISNEZ K., DE BRANT R., FETTER S., HEYNSSSENS N. & DE LOGI A. 2015. Gallo-Romeinse occupatie langs een weg in Aalter – Oostmolenstraat: boerderij of afspanning, *Signa*, 4, p. 167-172.

MALRAIN F., GRANSAR F., MATTERNE V. & LE GOFF I. 1996. Une ferme gauloise de la Tène D1 et sa nécropole : Jaux « Le Camp du Roi » (Oise), *Revue archéologique de Picardie*, nr. 3/4, p. 245-306.

MARTIN F. 2016. Quelques témoignages d'importation de sel marin à la second âge du Fer en Belgique, *Lunula Archaeologia protohistorica*, XXIV, p. 227-233.

MIKKELSEN J. 2014. *Rosalinde, Ruien*. Bodemkundig advies, Gate rapport 2011-JM-01, Evergem.

PARIDAENS N. 2013. Le sanctuaire gallo-romain de « La Taille Marie » à Aiseau-Presles. Seconde campagne de fouilles (2012), *Signa*, 2, p. 116-120.

PEDE R. & DESCHIETER J. 2014. Een opmerkelijk dolium te Ruien (Kluisbergen, O.-Vl.), *Signa*, 3, p. 145-150.

PEDE R., KLINKENBORG S., JACOPS J. & CHERRETTÉ B. 2014. Op het Romeinse platteland: een gehucht te Leeuwergem (Zottegem, O.-Vl.), *Signa*, 3, p. 141-143.

PION P., GRANSAR F. & AUXIETTE G. 1996. Les établissements ruraux dans la vallée de l'Aisne, de la fin du second âge du fer au début du Haut-Empire romain (IIe siècle av. J.-C. / Ier siècle ap. J.-C.) : bilan provisoire des données et esquisse de synthèse. In : BAYARD D. & COLLART J.-L. 1996. *De la ferme indigène à la villa romaine. Actes du deuxième colloque de l'association AGER tenu à Amiens (Somme) du 23 au 25 septembre 1993* (Revue archéologique de Picardie nr. spécial, 11), 1996, p. 55-107.

ROYMANS N. & DERKS T. (eds), 1994. *De tempel van Empel. Een Herculesheilgdom in het woongebied van de Bataven* (Graven naar het Brabantse verleden, 2), 's-Hertogenbosch.

TUFFREAU-LIBRE M. 1996. Céramiques gallo-romaines précoces du Nord de la France : circuits commerciaux et problèmes chronologiques, *Revue archéologique de Picardie nr. 3/4*, p. 71-77.

VAN DER MEER W. 2016. *Archeobotanisch onderzoek van een laag uit de ijzertijd en een waterput uit de Romeinse periode te Ruien – Rosalinde*, Biaxiaal rapport 894, Zaandam.

VERBRUGGE A. *et al.* (in voorbereiding). *Archeologisch onderzoek te Ruien - Rosalinde*, Archeologierapport SOLVA, Erembodegem.

VERMEULEN F. 1992. *Tussen Leie en Schelde. Archeologische inventaris en studie van de Romeinse bewoning in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, (Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks, 1).

VESELKA B. 2016. *Romeinse crematieresten uit Ruien-Rosalinde*. Fysisch Antropologisch Rapportage, Stichting Lab, Leiden.